

Frai Baertel sermoilari famatua (Durango 1850-Zarautz 1922)

LIZUNDIA ASKONDO, Jose Luis
Euskaltzain osoa

Durangotik Zarautzera, 2010eko abenduaren 13an.

Frantziskotarren komentu honen 400. urteurrena dela eta XIX. mende bukaerako eta XX.aren hasierako euskal predikari entzutetsuenetakoa dakartzet hona, Zarautzera. Badira horretarako zenbait arrazoi: 1. hain zuzen duela 140 urte, 1870eko ekainaren 2an sartu baitzen fraide komentu honetan; 2. aita Mariano Estradaren eskutik hartu zuen fraide abitua, frantziskotarra izan zen, beraz; 3. hemen, Zarauzko komentu honetan hil zen, 1922an; 4. nire familian ezaguna izan zen; 5. bere sermoi historiko bi ezagutu ere egiten ditugu.

Fraide honen izen-deitura eta jatorriaz hara zenbait xehetasun: Daniel Baertel Miota Durangon sortu zen 1850eko apirilaren 9an, aita, Frantzisko Ignazio Baertel Dohisch eta, ama, Patrizia Miota Arrospide. Ume denboran arraro egiten zitzaidan deitura hori, ez baitzen ene belarrietarako ez euskalduna, ez gaztelaua. Orduko agiriak diotenez, Bohemiako erreinukoa, hain zuzen Sonnenberg hirian jaioa, gaur egun Txekiar Errepublikan aurkitzen dena eta, oker ikertu ez badut, hiri horren izena alemanezko exoni-moa izango zen, gaur egungo Ipar Moravia kraj edo probintziako Sumperk hiria txekieraz. Sudetiarra izango zen, seguru asko, gure Frai Danielen aita, germanofonoa nonbait eta ez eslaviar jatorrikoa. XIX. mendearen erdialdean txekiar nazionalismoaren berpizkundearekin batera bohermiar germanofonoen atzerriratzea hasi zela uste dut, gero, 1918an austriar-hungariarrak gerra galdu ondoren, sudetiar familia askok neutral izandako Espainiako erresumarako bidea hartu zuten, Hego Euskal Herrira ere (bartzuk ezagunak: Scheiffler-tarrak, Yanke-tarrak). Bigarren Mundu gerran,

lehendabizi Hitlerrek Bohemia eta Moravia indarrez bereganatu eta bortizki zapaldu zituen eta, jakina da, gero, gerra galdu ondoren, aleman-sude-tiar guztiak herrialde biotatik derrigorrez deserriratu zituztela.

Komentu honetan fraide sartu eta gutxira, Espainiako gobernu agintariak erabaki zuten erlijiosoen sakabanatzea. Ondorioz, aipaturiko Aita Estradak Eibarko Isusi kaleko Kontzezionisten moja komentuko kapilau-etxean egoitza bat irekitzea lortu zuen, eta bertara eraman zuen gure Daniel Baertel. Urte hartako apirilaren 15ean jantzi zuen frantziskotar abitua eta, handik beste urte betera, aita Azurmendiren gidaritzapean egin zuen profesa arrunta eta, 1875ean, Tolosan profesa nagusia. Aita Daniel Baertel 22 urterekin apaiztu zen, berehala sermoilaritzan trebatu zelarik. Idelogikoki oso karlista – geroztik ere bere sorterrria, Durango karlista herria izan da, II. Errepublikako alkate biak ere karlistak izan bai ziren – liberalen arerio amorratua, hainbestearainoko ze Euskal Herritik kanpo bizitzera behartua izan zen, Santander probintziako, Toranzo haraneko, Soto-Iruzko komentuan (hain zuzen, urteak geroago, 1944an komentu berberera destinarazi zuten, Carmo-nako kartzelatik atera ondoren, Aita Lino Akesolo, berau abertzale izateagatik, ordea).

Eliz oratoria izan zen bere lanik garrantzitsuena eta horregatik izan zen hain famatua Euskal Herrian. Hara zer dion hortaz Durangaldeko historian saiatuena den Jon Irazabalek:

1877an Oñatin garizuma predikatzerara joan zenean jendea harriturik gelditu zela diote «honek, guk orain arte ezagututako sermoilari famatuak gainditu ditu» eta antzerako esaldiak entzuten ei ziren jendearen ahoetan. Ez ziren erratu. Berrogei eta bost urtetan Bizkaia, Gipuzkoa, Araba, Nafarroa, Aragoi eta Gaztelan zehar bere sermoiak zabaltzen ibili zen. Diote ez zela egon ia pulpiturik Frai Baertelek ez zuenik erabili bere hitzak zabaltzeko. Epe honetan 13.500 sermoi eman zituela esaten dute (Guinnessera eramateko modukoa, record-mana!). Azpimarratzekoak dira Kortezubin emandako sermoia 4.000 pertsonen aurrean edo, Beasainen, 1909 urtean, 10.000 lagun bildu zituen elizkizuna. Bere definizio gisa Frai J. J. de Mk. heriotzaren ematerakoan ARANZAZU aldizkarian hau dio «El cielo le había dotado de excelentes condiciones para el púlpito: voz potente, ex-

presión fácil, pronunciación clara y expédita, enérgico decir, oído fino y delicado, imaginación volcánica, buena presencia, acción expresiva y natural, salud fuerte y robusta, y corazón tierno y devoto...

Nire familian ezaguna izan zela esan dut hasieran eta hala da. Nire aitita Errejiño Lizundiari zenbat aldiz entzun ote nion Aita Baertelen berri, mirespena zion eta bere sermoiak entzutera joaten omen ziren amama eta biak albo herrietara, gaur egun «fansak» zirela esango genuke. Horrez gain nire emaztearen osaba-orde Gregorio Miotari ere gauza bera entzun nion, bere senitartekoa omen zen gainera. Ezagutu ditut hain zuzen Durangoko Euskal Liburu eta Disko Azoka egiten den ondoko baserrian bizitako Miotatarrak, Gregorioren lehengusuak eta, seguru asko, Aita Daniel Baertel Miotaren senitartekoak, bera eta bere ama durangarrak baitziren. Bidenabar, diodan, behin baino gehiagotan damutu zaidala Gregorio Miota garaitar eta gizon maitagarriari grabazioa ez egitea. Euskaldun hutsa, ia erdararik ez zekiena, pasadizo eta istorio ugariren kontalari aparta, esaldi eta errefrauk kutsadurarik gabeko euskaran parra parra botatzen zituena, Gregoriok ere Aita Baertelen lekukotasunak ere, bereak eta bere familian entzundakoak ere jaso ezaren pena dut.

Jakina da Euskal Akademia honen sorrerak baduela aurrekari garrantzitsu bat, 1886n Durangon ospatu ziren Euskal Jaietan, hain zuzen, zeinetan eratu ziren txapelketa eta sariketen artean, saiokoa irabazi zuen Arístides de Artiñano bilbotarrak «Proyecto de Academia Bascongada» lanarekin¹. Bada Euskal Jaien barruan meza nagusi bat izan zen Uribarriko Andre Maria basilikan eta sermoilari gure Aita Daniel Baertel. Prediku eder hori ezagutzen dugu, zeren eta hurrengo urtean, Durangon, Egurrolaren moldiztegian argitaratu baitzen, geroztik, beste argitalpen izan ditue-larik, bata, 1919an, Zornotzan eta, bestea, Gerediaga Elkarteko idazkari den Jon Irazabalen esku, 1997an. Merezi du bizkaiera jaso aberatsean egindako sermoi horren zenbait pasarte irakurtzea, ohiko latinezko hasieratxoa barne:

¹ Ikus nire txostena: «Proyecto de Academia Bascongada. 1886ko Euskal Jaien emaitza eta beste». ANTOINE d'ABBADIE 1897-1997, *Congrés International. Ezohiko Kongresua*, Eusko Ikaskuntza-Euskaltzaindia. Donostia-Bilbo 1998, 655-661. orr.

«Tu autem vocaberis, quoesita civitas et non derelicta. Zuri deituco deutzube gurarizco Uri, guztiz ornidu ta apainduba, ta ez, bas-tertuba. Uri onetako Aguintaritzea daukazuben Jaun prestubac... ¿cer gauzaq egoguijagoric Batzacuntza guztijaren aurrian esuqer aundijac emotia baño On Antonio Abbadie Jaun azcarrari, bere mesedia dan esquero, solas, edo Jai-aldin Euzquerazco onen Asmatzallea?...». «Ah, ero andijac, Bizcaitar asko, behintsat, urcatuko lituquee ascoc euren buruac Poruco legueric chicarrena galdu edeñ; barris, anchinagotic jatorcun Eusqueria ¿galdu dedilla ordu onian gura dozube? Ez Bizcaitarrac, eta Aita Cardaberaz jaquintzubac esan eban guisará, esan biar dogu geuc bere: EUZQUERAC BURUA JASOTIA, JAUNGOICUAC BERAC GURA DAU» Esaldi horretan, argi uzten du, bera foruzale porrokatua izan arren, hizkuntza, garrantzitsuagoa dela. Aipamen ugari ere egiten ditu: Abbadie (aurren nonbait) «ondo etorriac eguiteco on Antonio Abbadie jaunari...») Larramendi, Astarloa (askotan), Kardaberaz, Mogel neba-arrebak, Arrese Beitia, Aita Uriarte, Frai Juan Zumarragako... «Nic onetaraco, au da: geure berbetiac irauñ daijan bere garbitasun gustijan erregu Bat eguin biar deutzet Aguintaritzia dauqueen Jaun gustijai, batez bere Meriomendecuai, eta da: Catalanac eguin daben guisará, eta baita bere NAPAR, ETA Guipuzcoatarrac Donoztian dauqueen Batzarren bidez: erregutú escola Maizubaren Aguintaric naguci edo Buru danari, jaquituriya bardiñian beintsat, bialdu daizala Euscal errirá escola Maisu Euscaldunac».

Zumaiako 1900 urteko Euskal Jaietan ere egin zuen sermoi nagusia. Honela dago argitaratua:

Zumaya-ko Euskal Festetan Aita Daniel Baertel-ek Gipuzkoako Diputazio Txit Goituaren aurrean egindako SERMOYA, 1900-eko Agorraren 23an (Gipuzkoako eskudua erdian eta segidan:) SERMON predicado en la Iglesia de Zumaya durante la solemne misa mayor del día 23 de Septiembre de 1900 por el Rvdo. P. Daniel Baertel ante la Excm. Diputación Porvincial de Guipúzcoa. San Sebastián. Imprenta de la Provincia, 1900

Azkue Bibliotekan dagoen aleaz baliatu naiz eta, benetan, Aita Baartelek, durangarra izan arren, gipuzkera ere ongi menderatzen eta erabiltzen zuela,

esan dezaket. Seguru asko Zarauzko frantziskotarren ikastetxe honek ere izango zuen eragina. Zenbait pasarte dakarzkizuet:

«Gipuzkoako Ekautari Jaunak: Erri ontako agintaritzea daukazu-
 zten zaldun prestu, eta nere anai maiteak. Nere Jaun eta Jabeari
 emango diot nik detan onore guztia, bigarren aldiz itz egiten detalako
 Euskal Festetan...» «... Poztu gaitezaen bada Euskaldunak, poztu bai
 Gipuzkoarrak eta On Domingo Agirrek Zestuan eta Aita Serapio
 Mendia Zumarragan esan zituzena esan bear dizutet nik gaur, Zuma-
 yako erri polit eta chukun ontan, gorde dezagula leialkiro gure
 izkuntz pare gabe au, eta esan behar diogula gure Ama maite, bizikor
 gaiñ gaiñeko Euskerari...» Euskal probintzi maitati oietanirakaslea
 aurkitzen dala erpiñtasun edo goieran... gaurko eguneko lege berrien
 bidez eta oiek zuzentzeko badakit lanik asko egiten dutela Euskal
 erriko Ekautari jaunak, eta beragatik esker andiak ematen dizkatet
 Euskaldun on guzien izenean. Aurreko irakaslea, gu bezela lutarte
 oietan bizi gerantzat, bai maisubak izendatzeko, eta baita ere esko-
 letan gorde bear dan irakaslerako Probintzietako Ekautariak egin
 behar duten lanik andiena, euskeraz egiten dan errietako maisubak,
 euskeraz jakin beharko lukete eta euskeraz erakutsi behar litzake eta
 eskola guzietan behartu bear lirake maisubak...» «Fuerdoak euren
 oñean irozotzeko kirtenik irmeena da eta baita euskarririk sendoena
 Euskerazko izkuntzari ondo ondo kontu egitea: zergatik, elkarri laz-
 tandurik, arras itsachiak aurkitzen dira...» «Euskera il ezkeru,
 Fueruak ez dira biziko, bañan Euskera bizi bada, Fuerdoak piztuko
 dira. Fuerdoak nai dituanak, maite izan behar du Euskera eta Euskal-
 dunai Euskeraz bear die itz egin, eta adierazi berai dagozkioten gauza
 guzti guztiak...»

1886ko Durangoko Euskal Festetatik 1900eko Zumaiaokora Aita Baerte-
 lek ortografia ere aldatzen duela bistan da, c edo q -ren orde k edo z ; *guero*-
 ren orde, *gero*; agertzen baitira. Foruzale porrokatu izaten jarraitzen du,
 baina, euskaltzale sutsu gehiago. Uste dut, bi sermoi ia ezezagun biok, berriz
 argitaratzea mereziko luketela. Poztuko nintzateke, bestalde, filologo trebe
 batek, testu bion azterketa zehatz bat egingo balu, bai hitzen aldetik,
 erakunde terminologiaz, batez ere, fraseologiaz eta bestez. Seguru ondorio
 interesgarriak aterako lituzkeela.

Irazabalek dakarren beste pasarte bat ere interesgarria da:

Sermoi hau bakarrik ez zen izan bere lotura euskara eta hizkuntza honen kultur munduarekin. Adibidez, Xabier Altzibar ikerlariak dioenez bera izango zen seguru aski Zarauzko komentuan erdi ahazturik zegoen Mogelen *Peru Arbarkaren* eskuizkribua ekarri zuena 1881 urtean Durangora, berriz ere bere jaioterrira, eta Artekaleko Eleizalderen moldiztegian finkatuz inprimategiko hizkietan nobela interesgarri horren zabalkundea bultzatu zuen pertsonai anonimoa.

Nik baino hobeto jakingo duzue frantziskotarrok, baina, gainontzekoon jakinerako, ordena barruan ere beste zeregin eta kargu batzuk ere izan zituen, hala nola, 1879an Arantzazun musika maisu bezala, Erriberriko komentuan guardiano agertzen da, Bermeokoan eta hemen bikario eta probintziako definidore.

1922.ko abenduaren 29an hil zen komentu honetan. Goizean meza eman ondoren txarto sentitu omen zen eta bronkoneumonia batekin zendu.

Komentu honen 400. urteurren ospakizun honetan, hasieran aipatu arrazoiengatik, durangar eta komentu honetako baten ohoretan izan bitez lerro hauek, hots, Frai Daniel Baertel Miotaren omenez.